

Сєрова Галина,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна
e-mail: galina_serova@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

У публікації акцентовано увагу на утвердженні національної ідеї в процесі реформування шкільної історичної освіти. Визначено, що важливими чинниками якісних змін у шкільних програмах з історії є євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави, необхідність протидіяти розгорнутій проти України «гібридній війні», об'єктивне оновлення даних історичної науки, нові підходи до відбору і структурування змісту історичних курсів у школі в контексті впровадження стратегії Нової українською школи та Державного стандарту базової середньої освіти. На основі аналізу сучасних джерел історіографії, науково-методичних напрацювань та нормативних документів зазначено, що актуальними пріоритетами відбору змісту шкільної історії є ідеї державотворення, формування української політичної нації, європейський вектор розвитку України, позбавлення імперсько-радянського історичного наративу. Наголошено на необхідності істотного редагування діючих підручників, розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення для очного і дистанційного навчання, створення новітніх освітніх електронних ресурсів.

Ключові слова: національна ідея, шкільна історична освіта, реформування, зміст, методика.

Key words: national idea, school history education, reformation, content, methodology.

Національна ідея визначається як система соціокультурних координат нації, синтез ідей державності, патріотизму й солідарності, консолідації політичної нації, яка усвідомлює себе, свою роль і місце у світі. Національна ідея «як духовно-екзистенційне явище, глибоко закорінена в пласти історії» [1]. Структуруючими чинниками національної ідеї є національні інтереси, національні цінності та національні цілі [2]. Саме цим визначається пильна увага суспільства до історії та її соціального призначення, запит на об'єктивні історичні знання.

Україна зробила свій цивілізаційний вибір на користь свободи і демократії, продовжуючи євроатлантичного вектор свого розвитку з потужним акцентом на формуванні цивілізаційної суб'єктності [3]. В нових умовах глобалізаційних та геополітичних викликів перед українською владою і суспільством постають

нагальні потреби мобілізувати ресурсні можливості власної історичної політики задля утвердження національної ідентичності та зміцнення держави. В умовах повномасштабної агресії Росії проти України та розгорнутої проти України інформаційної війни, зокрема у трактуванні історії, зростає потреба вчасно корегувати державну освітню політику, зокрема у сфері шкільництва.

Ще одним аспектом посиленої суспільної уваги до історії є актуалізація теорії історичного знання та посилення взаємодії історичної науки й історичної політики, спрямованої на наукову оцінку джерел, подолання радянської спадщини і спроб фальсифікації уразливих питань. Потреба в концептуальному оновлення змісту шкільної історичної освіти зумовлена впливом, який чинить теперішня російська агресія на історичну пам'ять та національну ідентичність українців. «Національна історія є одним із важливих засобів легітимізації суверенного існування нації та держави» [4]. Знання історії своєї Вітчизни стає одним із найбільш значущих для національної безпеки напрямом освіти.

Предмети/курси історичної освітньої галузі мають значний потенціал у формуванні в учнів національних суспільно-державницьких цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності, протистояння пропаганді й впливу на історичну пам'ять та ідентичність українців. Суттєве оновлення змісту історичної освітньої галузі відбувається в контексті впровадження з 2022/2023 рр. навчального року у базову школу стратегії Нової українською школи [5] та Державного стандарту базової середньої освіти [6], що дає змогу по-новому представити національну історію, послідовно позбавляючись радянських стереотипів і міфів.

Зрозуміло, що таке серйозне оновлення є предметом обговорень, дискусій та наукових публікацій вчених-істориків, педагогів, вчителів-практиків останнього часу [7]. Насамперед це стосується історії України. Особливо гостра боротьба в українсько-російському історичному протиборстві ведеться за спадщину Русі – ідейне обґрунтування експансії Російської імперії на захід. З середини ХХ ст. на різних рівнях політичного, громадянського та культурно-освітнього життя нав'язувався міф про єдину давньоруську народність Київської Русі. Сьогодні вже очевидно, щоб уникнути маніпулювання в цих питаннях важливо забезпечити на уроках і в підручниках наукове трактування, насамперед, термінології – назви «Русь», «Давня Русь», «Київська Русь». Важливо по-новому трактувати маніпулятивні ідеї російських істориків різних часів про « правонаступництво на історичну спадщину Київської Русі », розкривати способи одноосібного привласнення її імперською Росією; переосмислити з нових позицій постаті і ролі князів Русі-України, зазначаючи, що саме в цей час з'являються міста, писемність, державність [8].

Створення україноцентричного нарративу передбачає новий погляд на такі державні утворення як Велике князівство Литовське і Річ Посполита, можливість показати, у яких формах існувала ідентичність українців у цій частині Русь-України.

Чимало суперечностей спостерігається й у висвітленні участі України в Другій світовій війні. Зокрема про роль УПА, рух опору, внесок України у розгром нацистської Німеччини та ін. Вже настав час покласти край стереотипам про «непереможну радянську армію», «талановитих російських полководців» тощо.

Необхідним сьогодні є остаточна зміна акцентів у вивченні подій останнього десятиліття, зокрема це стосується подій Євромайдану, Революції на граніті, Помаранчевої революції та Революції гідності, кожна з яких надавала потужні імпульси для розбудови держави [9].

Розглядаючи оновлення змісту шкільних історичних курсів у контексті реалізації національної ідеї, дослідники говорять про те, що «українська історична освіта має послідовно продовжувати формування в учнівства української історичної пам'яті, патріотизму та розуміння єдності України та українського народу з Європою та європейськими демократичними цінностями» [10]. Останніми роками серед педагогів поширюється й думка, що такий підхід можна найкращим чином реалізувати в рамках створення інтегрованих курсів історії України і всесвітньої історії. Такі курси мають створюватись за проблемно-тематичним принципом, на засадах громадянської спрямованості, «людиноцентризму як уваги до людини та її поведінкових мотивацій, відкриття зв'язків між формуванням особистісних цінностей і розвитком суспільства; україноцентризму через представлення новітньої історії України в контексті всесвітньої історії; націєтворення – висвітлення історії України ХХ–ХХІ ст. як процесу формування сучасної української нації; європейськості – демонстрація зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; політичних, економічних і культурних взаємовпливів» [11].

Прикладом такого інноваційного інтегрованого курсу є програма «Досліджуємо історію і суспільство» для 5-6 класу, розроблена колективом авторів відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, в основу якої покладено тематичну внутрігалузеву і міжгалузеву інтеграцію [12]. У фокусі дослідження пропонованого інтегрованого курсу – розвиток суспільства, який розглядається в минулому історії України та країн світу та у сучасності як неперервний процес. Інтеграція в змісту курсу постає як всебічна – інтеграція змісту, інтеграція діяльності, інтеграція цінностей. Це визначає як особливості модельної програми курсу, так і особливості розробленого за програмою підручника [13].

Таким чином, Через інтегрований зміст, який створює цілісну картину історичного процесу і розглядає вітчизняну історію як складник світової історії можна концептуально змінити шкільну історичну освіту та унеможливити привласнення кремлем оновленої української історії на основі її логічного інтегрування в європейський контекст.

Повномасштабна російська агресія проти України, яку ми переживаємо сьогодні, спрямована насамперед на знищення української державності, руйнування історичної пам'яті українського народу, національної самосвідомості. В цих умовах у суспільстві посилились дебати щодо проблем створення національної історії, вироблення концепту історичної пам'яті й формування національної ідентичності, україноцентричної концепції викладання історії [14, 15]. Узагальнення цих та інших джерел свідчить, що основними напрямками змін у змісті шкільної історичної освіти є такі:

- увиразнення процесу державотворення, формування української політичної нації, консолідації українського суспільства у минулому та сьогодні (стосується як історії України, так і всесвітньої);

- виклад подій в широкому контексті європейської та світової історії (державотворчих процесів і міждержавних стосунків), багатоаспектності та полікультурності, створення додаткових можливостей для аналогій і порівнянь;

- запровадження концепту: СРСР/РФ – держави імперського типу, розгляд сучасної російсько-української війни, зокрема, її історичного коріння, запровадження нових понять та термінів, актуальних для розуміння сучасності (наприклад, «доктрина “русского міра”», «рашизм» тощо).

Для відповідного оновлення чинного змісту навчання історії МОН України ініціювало перегляд навчальних програм предметів «Історія України», «Всесвітня історія» для 6 – 11 класів та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» (10 клас). Було внесені зміни, пов'язані із досягненнями української історіографії, сучасних імперіологічних студій, соціокультурних наукових розвідок практик повсякдення. Наприклад, зміни і доповнення покликані «увиразнити наскрізні сюжетні лінії з минулого, що дають змогу пояснити сучасні події. А саме:

- відображено історію Русі-України, Галицько-Волинського князівства, королівства Руського, українських земель у середині XIV – початку XVI ст. відповідно до здобутків сучасної зарубіжної та української історіографії;

- переформатовано концептуально зміст ранньомодерної історії України, виходячи з кінцевої необхідності зв'язати між собою досвіди перебування українських земель в складі Речі Посполитої та Війська Запорозького/Гетьманщини, як генетично споріднених в розрізі державних інституцій, політичної культури, економіки, культури й повсякденного життя;

– впроваджено поняття-концепт «Козацька революція середини XVII ст.», який якнайкраще відповідає сутності цього явища і протягом останнього десятиліття дедалі впевненіше набуває визнання в українській та світовій історіографії;

– осучаснено зміст історії України «довгого» XIX ст., де зацентровано на процесах українського націєтворення і націєствердження;

– звернуто основну увагу на історію України XX ст.;

– внесено до програми погляд на СРСР як на державу імперського типу, де імперський спосіб організації влади поєднувався з тоталітарним режимом;

– при висвітленні Української революції перенесено наголос на події 1917–1918 рр., адже революція досягла мети, коли постала Українська Народна Республіка;

– наголошено на державотворчій спадкоємності сучасної України від Української Народної Республіки;

– сконцентровано увагу на понятті «українська політична нація», зокрема, на формуванні її контурів і консолідацію впродовж XX ст.;

– ширше представлено практику використання в СРСР масового штучного голоду як політичного знаряддя та ін.» [10].

Зрозуміло, що перегляд змісту шкільної історичної освіти і зміни у формуванні положень програм потребують внесення змін у підручники, посилення локального контенту, використання медійної історії, усних свідчень учасників російсько-українсько війни. У цьому процесі важливим є позбутися віктимного образу України, подолати суперечність між вихованням громадянина і критичним мисленням, розробити відповідні методики навчання на засадах компетентнісного підходу.

У цьому контексті реагуючи на виклики сьогодення в рамках досліджень відділу суспільствознавчої освіти було розроблено цикл інформаційно-методичних матеріалів для вчителів «Українські міста героїв» (автори О. Пометун, Ю. Малієнко, Г. Серова), які розміщені в соціальній мережі Facebook [16]. Це сприятиме подоланню викривлених уявлень про українську історію, піднесенню місцевого патріотизму, формуванню уявлень про історичний шлях міст і містечок України як частини історії країни в цілому, протидії розгорнутій проти України історичній «гібридній війні».

Таким чином, можна стверджувати, що важливими чинниками якісного оновлення змісту шкільної історичної освіти сьогодні є:

- євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави;

- необхідність протидіяти розгорнутій проти України «інформаційній гібридній війні», зокрема і в сфері історичної науки і освіти;

- об'єктивне оновлення даних історичної науки;
- запровадження нових підходів до відбору і структурування змісту історичних курсів у школі у зв'язку із послідовним запровадженням компетентнісного підходу в контексті стратегії Нової українською школи та Державного стандарту базової середньої освіти.

Аналіз значної кількості джерел засвідчує що актуальними пріоритетами якісних змін у змісті шкільної історії є ідеї державотворення, формування української політичної нації, європейський вимір викладання історії, позбавлення імперсько-радянського історичного нарративу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Л. П. Нагорна. Національна ідея // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71061
2. Гай-Нижник П. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади // Трансформація української національної ідеї. К.: Наш формат, 2019. С.143–171.
3. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності: національна доповідь / ред. кол. С.І. Пирожков, В. А.Смолій, Г.В.Боряк, Я.В.Верменич, С.С. Дембіцький, О. М. Майборода, С.В.Стоєцький, Н.В.Хамітов, Л. Д. Якубова, О.В. Ясь. Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2020. 356 с.
4. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019. 144с.
5. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
6. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
7. Шкільна історична освіта у контексті нової української школи: інтеграція історичної й педагогічної наук. Всеукраїнський науково-практичний круглий стіл. 2 грудня 2021. URL: <https://bit.ly/3In07A4>
8. Ричка В. М. Війна пам'ятей. Змагання за спадщину Київської Русі. Київ: Парлам. вид-во. 2021. 416 с.
9. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Відп. ред. В. Смолій; Кер. авт. кол. Г. Боряк; Авт. кол.: В. Головка (коорд. проекту), В. Даниленко, С. Кульчицький, О. Майборода, В. Смолій, Л. Якубова, С. Янішевський. НАН України. Інститут історії України. К.: Ніка-Центр, 2016. 796 с.
10. Історія України. Всесвітня історія 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
11. Історія: Україна і світ (інтегрований курс). 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

12. Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство 5–6 кл. (інтегрований курс) Пометун та ін.». <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poeta.p.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf>
13. Пометун, О.І., Гупан, Н.М. Проектування підручника з інтегрованого курсу історії та громадянства навчання для 5 класу. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. 2021. Вип. 27. С. 182-194.
14. Public History. Історія в публічному просторі: збірник Міжнародної наукової конференції (Київ, 20 травня 2022 року) / За ред. Юрія Латиша; дизайн Маргарити Дяченко. Київ, 2022. 314 с.
15. Що не так з уроками історії в школі? Пояснюють історики. 5 травня, 2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/shcho-ne-tak-z-urokami-istoriyi-u-shkoli-poiasniuiut-istoriki/>
16. «Відділ суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України» <https://www.facebook.com/Відділ-суспільствознавчої-освіти-Інституту-педагогіки-НАПН-України-107552070892087>.

Sokolovska Irina,
*Candidate of Medical sciences,
Associate Professor
Zaporizhzhya State Medical University
irinasokol10@meta.ua*

Nechyporenko Valentyna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, rector
Khortytsia National Academy*

Hordiienko Natalia,
*Doctor of Sociological Sciences, Professor,
vice-rector for research and innovation,
Khortytsia National Academy*

Pozdnyakova Olena,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, first vice-rector
Khortytsia National Academy*

Zarytska Valentyna,
*Doctor of Psychology
Classic Private University,*

Hryshyna Tetiana,
*candidate of psychological sciences
Classic Private University,*